

CHARLZ DIKKENSNING "HARD TIMES" ROMANI VA
ALDULHAMID CHO'LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANLARI

Khodjayeva Shoir Bekbergenovna

Urganch innovatsion universiteti o'qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21185471>

Annotatsiya: Ushbu tezisdan Charlz Dikkensning "Hard Times" hamda Abdulhamid Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanlarida ijtimoiy muhit, inson taqdiri, ma'naviy inqiroz va jamiyatdagi adolatsizliklarning badiiy talqini qiyosiy tahlil qilinadi. Har ikki asarda ham yozuvchilar o'z davrining muhim ijtimoiy muammolarini inson ruhiyati, axloqiy tanlov va shaxs erkinligi masalalari bilan bog'liq holda yoritgan. Tadqiqotda ingliz va o'zbek realizmiga xos tasvir usullari, qahramonlar xarakteri hamda jamiyat va shaxs munosabatlarining umumiy va farqli jihatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Charlz Dikkens, Abdulhamid Cho'lpon, realizm, roman, ijtimoiy muhit, inson taqdiri, ma'naviy inqiroz, qiyosiy tahlil.

Abstract: This thesis presents a comparative analysis of the artistic interpretation of the social environment, human destiny, spiritual crisis, and social injustice in Charles Dickens's **Hard Times** and Abdulhamid Cholpon's **Night and Day**. In both works, the writers illuminate the major social problems of their time in connection with human psychology, moral choice, and personal freedom. The study reveals the common and distinctive features of the descriptive methods characteristic of English and Uzbek realism, the characters' personalities, and the relationship between society and the individual.

Keywords: Charles Dickens, Abdulhamid Cholpon, realism, novel, social environment, human destiny, spiritual crisis, comparative analysis.

Jahon adabiyotida realistik roman jamiyat hayotidagi ziddiyatlarni, inson ruhiyatidagi iztiroblarni va davrning ma'naviy qiyofasini ochib beruvchi muhim janrlardan biridir. Charlz Dikkens XIX asr ingliz realizmining yirik vakili sifatida

sanoatlashgan jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik, inson mehnatining qadrsizlanishi va tarbiya tizimidagi biryoqlamalilikni keskin tanqid qiladi. Uning “Hard Times” romanida fakt va manfaat asosiga qurilgan hayot insoniy tuyg‘ularni siqib chiqaruvchi kuch sifatida talqin etiladi. Abdulhamid Cho‘lpon esa XX asr boshlaridagi o‘zbek jamiyatining murakkab ijtimoiy-ma’naviy holatini “Kecha va kunduz” romanida chuqur badiiy tahlil qiladi. Asarda jaholat, mutelik, ayol taqdiri, mustamlakachilik muhiti va milliy uyg‘onish ehtiyoji asosiy g‘oyaviy yo‘nalish sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur ikki roman turli davr va makonda yaratilgan bo‘lsa-da, ularni inson qadr-qimmat, erkinlik va adolat masalalariga e’tibor birlashtiradi.

Tezida qiyosiy-tipologik, tarixiy-adabiy va badiiy tahlil metodlariga tayanildi. Qiyosiy-tipologik yondashuv Dikkins va Cho‘lpon romanlaridagi o‘xshash ijtimoiy-estetik belgilarni aniqlashga xizmat qiladi. Tarixiy-adabiy yondashuv har ikki asarni o‘z davri ijtimoiy sharoiti, adabiy jarayoni va milliy tafakkuri bilan bog‘liq holda o‘rganishga imkon beradi. Badiiy tahlil metodi orqali obrazlar tizimi, konflikt, syujet, xarakter yaratish mahorati va muallif pozitsiyasi yoritildi. Tadqiqot obyekti sifatida “Hard Times” va “Kecha va kunduz” romanlaridagi ijtimoiy muhit va inson taqdiri talqini tanlandi.

“Hard Times” romanida Dikkins Koktaun shahri tasviri orqali sanoat jamiyatining sovuq, mexanik va inson ruhiyatiga zid muhitini yaratadi. Shahardagi zavodlar, tutun, bir xillik va foydaparastlik insonni mustaqil fikrlovchi shaxs emas, ishlab chiqarish tizimining oddiy bo‘lagiga aylantiradi. Gradgrind obrazi faktlarga sig‘inuvchi, tasavvur va tuyg‘uni inkor etuvchi tarbiya tizimining timsolidir. Louisa va Tomning ruhiy fojiasi aynan shu muhitning natijasi sifatida talqin qilinadi. Dikkins insonni faqat aql va hisob bilan tarbiyalash mumkin emasligini, qalb, mehr, tasavvur va axloqiy tarbiya jamiyat hayoti uchun zarurligini ko‘rsatadi.

“Kecha va kunduz” romanida Cho‘lpon o‘zbek jamiyatidagi ijtimoiy mahdudlik, ayol huquqsizligi va eski tartiblarning inson taqdiriga ko‘rsatgan fojeaviy ta’sirini tasvirlaydi. Zebi obrazi orqali yozuvchi poklik, go‘zallik va

ezgulikka intilgan yosh qalbning adolatsiz muhitda ezilishini ochib beradi. Akbarali mingboshi, Razzoq so'fi va boshqa obrazlar orqali jamiyatdagi ma'naviy tanazzul, munofiqlik va jaholat ko'rsatiladi. Cho'lpon uchun inson taqdiri faqat shaxsiy qismat emas, balki xalqning ruhiy uyg'onishi, millatning ma'rifatga ehtiyoji va ijtimoiy adolat muammosi bilan bog'liqdir.

Har ikki romanda ham ijtimoiy muhit qahramon taqdirini belgilovchi asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Dikkins sanoatlashgan Angliyada insoniylikning yo'qolishidan xavotir bildirsa, Cho'lpon mustamlaka va jaholat sharoitida milliy ruhning ezilishini badiiy ifodalaydi. Dikkinsda muammo ko'proq iqtisodiy va tarbiyaviy tizim bilan bog'liq bo'lsa, Cho'lponda u ma'naviy, milliy va ijtimoiy ildizlarga ega.

Dikkins va Cho'lpon realizmining muhim jihati shundaki, ular jamiyatdagi muammolarni quruq tasvirlamaydi, balki inson ruhiyatidagi og'riq orqali ochadi. "Hard Times"da Louisa ichki bo'shliq, mehrsizlik va majburiy tarbiyaning qurboni sifatida ko'rinsa, "Kecha va kunduz"da Zebi erksizlik va adolatsizlik qurboni sifatida gavgdalanadi. Bu obrazlar orqali mualliflar ayol qalbi, inson erki va jamiyat mas'uliyati masalalariga murojaat qiladi.

Romanlardagi farq ularning milliy-adabiy asosida ko'rinadi. Dikkins satira, grotesk va ijtimoiy tanqid orqali ingliz jamiyatining sanoat davridagi illatlarini fosh etadi. Cho'lpon esa lirizm, ruhiy izzitirob va milliy uyg'onish g'oyasi orqali o'zbek jamiyatining ichki ziddiyatlarini yoritadi. Dikkins qahramonlari ko'pincha sanoat va sinfiy munosabatlar bosimi ostida harakat qilsa, Cho'lpon qahramonlari urf-odat, jaholat, mutelik va mustamlaka muhitining bosimini his etadi. Shunga qaramay, har ikki yozuvchi uchun adabiyot inson qadrini himoya qiluvchi ma'naviy kuchdir.

Charlz Dikkinsning "Hard Times" va Abdulhamid Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanlari realizmning ikki milliy ko'rinishini ifodalaydi. Birinchi asarda sanoatlashgan jamiyatning inson ruhiyatiga salbiy ta'siri, ikkinchisida esa eski ijtimoiy tartiblar va jaholatning inson taqdirini izdan chiqaruvchi oqibatlari yoritiladi. Har ikki yozuvchi jamiyatdagi adolatsizlikni inson fojiasi orqali

ko'rsatadi va o'quvchini ma'naviy uyg'oqlikka chaqiradi. Shu jihatdan mazkur romanlar ingliz va o'zbek realistik adabiyotida insonparvarlik, adolat va erkinlik g'oyalarini ifodalovchi muhim badiiy manbalar sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dickens Ch. Hard Times. — London: Penguin Classics, 2003. — 368 p.
2. Cho'lpon A. Kecha va kunduz. — Toshkent: Sharq, 2000. — 288 b.
3. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. — Москва: Художественная литература, 1975. — 504 с.
4. Лукач Г. К теории реализма. — Москва: Гослитиздат, 1939. — 392 с.
5. Watt I. The Rise of the Novel. — Berkeley: University of California Press, 1957. — 319 p.
6. Wellek R., Warren A. Theory of Literature. — New York: Harcourt, Brace and Company, 1949. — 403 p.
7. Каримов Н. XX аср ўзбек адабиёти тараққиётининг ўзига хос хусусиятлари. — Тошкент: Фан, 1993. — 212 б.
8. Қўшжонов М. Ўзбек романчилигининг ривожланиш босқичлари. — Тошкент: Фан, 1985. — 240 б.